

hakika. 1072'de (1661) yazılan eserde tarikatta gidilen yol ile hakikate en kolay ne şekilde ulaşılacağı meselesi ele alınmaktadır. 5. *Biatnâme*. Mürşid-mürîd ilişkisi, muhabbet, zikir ve zikir çeşitleri, zikir telkini gibi konuları içerir. Kâmil bir mürşidde bulunması gereken özelliklere değinilen eser Bayramî-Melâmî geleneğinin önemli bir kaynağıdır. 6. *Risâle-i Halvetiyye ve Bayramiyye*. Müellif esere bir ad vermemiş, bu ad daha sonra müstensihler tarafından kaydedilmiştir. 1073'te (1662) yazılan eserin tek nüshası Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (Genel, nr. 1441/1). Şeriat, tarikat, hakikat ve mârifet kavramları üzerinde duran müellifin insan, insân-ı kâmil ve aşk hakkındaki görüşleri dikkat çekmektedir. 7. *Mekârimü'l-ahlâk fî tarikî'l-uşşâk*. 1072'de (1661) kaleme alınan eserde tasavvuf ve ahlâk ilişkisi konu edilmektedir. 8. *Akâidnâme*. Sun'ullah Gaybî'nin tasavvufî görüşlerini içeren eserde Sünnî ulemânın tasavvufa olan ilgilerine değinilmiş, bazı mutasavvıfların inançlarında görülen sapmalara işaret edilmiştir. 9. *Risâle-i İlm ü Amel*. Gaybî'nin 1074 (1663) yılında yazdığı bu risâle onun ilim ve amel hakkındaki görüşlerinin yanı sıra döneminin ilim anlayışını yansıtmaları bakımından önemlidir. 10. *Risâle-i Esmâ*. İki bölümden oluşan eserin ilk bölümünde isim, müsemma ve ism-i zât gibi kavramlar ele alınmış, esmâ-i hüsnâ şerh edilmiş ve ism-i a'zamdan bahsedilmiştir. İkinci bölümde sülûk, tâlibin izlemesi gereken yol, mürşid, aşk, erkân-ı sülûk gibi konuların yanında rüya üzerinde genişçe durulmuştur.

"Hudâ rabbim nebim hakkâ Muhammed'dir. Resûlullah / Hem İslâm dînidir dînim kitâbımdır kelâmullah" beytiyle başlayan ilmihal niteliğinde elli iki beyitlik bir manzume Gaybî'nin eserleri arasında zikredilmektedir. Kûtahya'da basılan bu manzumenin (1307) XX. yüzyılın başlarına kadar Kûtahya halkının çoğu tarafından ezbere bilindiği belirtilmektedir. Ancak divan nüshalarının hiçbirinde yer almaması, eski tarihli nüshasının bulunmaması, bütün şiirlerinde "Gaybî" mahlası olduğu halde bu şiirin mahlassız olması, ayrıca Erzurumlu İbrahim Hakkî'nin *Mârifetnâme*'sinde "Hakkî" mahlasıyla 114 beyit halinde yer alması manzumenin Gaybî'ye aidiyetini şüpheli hale getirmektedir. *Mes'ele-i Sülûk* (AÜ İlahiyat Fakültesi Ktp., nr. 1468/18, vr. 178^b-182^b), *Risâle fî halli'd-devrân* (AÜ İlahiyat Fakültesi Ktp., nr. 1468/19, vr. 183^b-184^b) ve *Risâle-i Redd-i*

Hulûl ve İttihad (İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin, nr. 107/3) adlı risâlelerin de Sun'ullah Gaybî'ye ait olduğu kesin değildir. Gaybî'nin eserleri arasında gösterilen *Tuhfetü'l-uşşâk* ise Niyâzî-i Mısıri'ye aittir. Sun'ullah Gaybî'nin eserleri ve *Tuhfetü'l-uşşâk* ile *Makâsıd-ı Ayniyye* tercümesi dışında ona nisbet edilen diğer risâleler Abdurrahman Doğan tarafından yayımlanmıştır (*Kûtahyalı Sun'ullah Gaybî*, İstanbul 2001). Çeşitli okuma hataları ihtiva eden bu yayın dikkatle kullanılmalıdır (eserlerin yazma nüshaları için bk. *Sun'ullâh-i Gaybî Divânı*, s. 42-80; Doğan, s. 97, 172, 272, 293, 301, 315, 320, 330, 351, 384, 400, 413, 426).

BİBLİYOGRAFYA :

Sun'ullah Gaybî, *Sohbetnâme*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 3137/1, tür.yer.; *Sun'ullâh-i Gaybî Divânı* (haz. Bilal Kemikli), İstanbul 2000; *Osmanlı Müellifleri*, I, 136; Fuat Köprülü, *İlk Mutasavvıflar* (İstanbul 1919) (haz. Orhan F. Köprülü), Ankara 1976, s. 347-348; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ* (haz. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz), İstanbul 2006, II, 493-502; Abdülbâki [Gölpınarlı], *Melâmilik ve Melâmîler*, İstanbul 1931, s. 114-122; a.mlf., *Tasavvuf Şitri Antolojisi*, İstanbul 1972, s. 160-173; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kûtahya Şehri*, İstanbul 1932, s. 235-238; Hamza Güner, *Kûtahya Şairleri*, İstanbul 1967, s. 149, 178-179; Rıza Tevfik'in *Tekke ve Halk Edebiyatıyla İlgili Makaleleri* (haz. Abdullah Uçman), İstanbul 1992, s. 192-206, 274-282; Abdurrahman Doğan, *Kûtahyalı Sun'ullah Gaybî*, İstanbul 2001; Bilal Kemikli, "Türk Tasavvuf Edebiyatında Risâle-i Devrân ve Semâ Türü ve Gaybî'nin Devran ve Semâ İlişkin Görüşleri", *ÂÜİFD*, XXXVII (1997), s. 443-460; a.mlf., "Popüler Dinî Kültüre Dâir Bir Manzûme ve Üç Şâir: Hudâ Rabbim Manzûmesi Etrafında Tartışmalar", *İslâmî Araştırmalar*, XIV/ 3-4, Ankara 2001, s. 492-500.

BİLAL KEMİKLİ

SUR

(bk. KALE).

SÛR

(الصُور)

Kıyametin kopmasını
ve insanların yeniden dirilmesini
ifade eden bir Kur'an terimi.

Sözlükte "seslenmek, ses çıkarmak; eğmek" mânasındaki *savr* kökünden türeyen *sûr* "ses çıkaran eğri boynuz" demektir. Bazı dilcilere göre *sûr* "şekil" anlamına gelen *sûretin* çoğuludur (Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "şvr" md.; *Lisânü'l-'Arab*, "şvr" md.). Kelime on âyetle sözlük anlamı "üfürmek, üflemek" olan *nefh* kökünden türeyen fiillerle kullanılmakta, bunla-

rın üçünde göklerin ve yerin mevcut düzeninin bu üfleyle bozulacağı, diğerlerinde ise insanların kabirlerinden kalkıp huzûr-ı ilâhîye gidecekleri belirtilmektedir (M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "şûr" md.). Bir âyetle (el-Müddessir 74/8) "boru, borazan" mânasındaki *nâkûr* kelimesi, "ses çıkarmak" anlamına gelen *nakr* kökünden türemiş *nukire* fiiliyle kullanılarak ikinci nefhaya, yani yeniden diriliş olayına temas edilir. *Sûr* konusu Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd ve Tirmizî gibi muhaddislerin rivayetlerinde de yer almıştır (Wensinck, *el-Mu'cem*, "şûr" md.).

Sûrun ve ona üflemenin mâna ve mahiyeti konusunda âlimler farklı görüşler ileri sürmüştür. Büyük çoğunluğu oluşturan gruba göre *sûr* gerçek anlamda bir boynuz, boru veya borazan, üfürme ise ona üflenince korkunç, sarsıcı ve kulakları sağır edici bir ses çıkarılmasıdır. Bazılarına göre *sûret* kelimesinin çoğulu olup, üfürme de "can verme" demektir. Bu durumda "nefh-i *sûr*" "ruhların bedenlere (sûretler) iade edilmesi" anlamına gelir. Ancak bu yorum hem dil âlimleri hem müfessirler tarafından kabul edilmemiştir. Zira *sûret* kelimesinin çoğulu *sûr* değil Kur'an'da da geçtiği gibi (el-Mü'min 40/64; et-Tegâbün 64/3) "suver"dir (*Lisânü'l-'Arab*, "şvr" md.). Ayrıca çeşitli hadis rivayetlerinde *sûrun* boynuz veya borazandan ibaret olduğu ifade edilmiştir. Fahreddin er-Râzî de ikinci görüşün dil açısından tutarsızlığına temas ettikten sonra ilgili âyetlerde yer alan nefh-i *sûrdan* maksadın ruhların cesetlere iadesi olsaydı Cenâb-ı Hakk'ın bunu doğrudan doğruya kendi zâtına nisbet edeceğine dikkat çeker. Nitekim Kur'an'da Hz. Âdem'in yaratılışı anlatılırken "ona şekil verdiğim ve ruhumdan üflediğim zaman ..." (el-Hicr 15/29) buyurulmuştur. Benzer ifade Hz. Meryem'in İsâ'ya hamile kalması hususunda da kullanılmıştır (et-Tahrîm 66/12; *Mefâtihu'l-gayb*, VII, 35-36).

Boynuz veya borazandan ibaret bulunduğu kabul edenlerin *sûrun* şekli konusunda fikir beyan etmemelerine karşılık Ebû Hüreyre'den gelen bir rivayette onun yerle gök arası genişliğinde çok büyük bir şey olduğu nakledilmiştir (Kurtubî, *el-Câmi'*, XVI, 216). *Sûrun* nurdan veya kristal safliğında beyaz inciden yapılmış, ruhlar adedince deliği bulunan bir tür boru olduğunu ileri sürenler de vardır (Gazzâlî, *İhyâ'*, IV, 636; Kurtubî, *el-Câmi'*, XVI, 217; *et-Tezkire*, I, 277; Süyûtî, *el-Büdü'ü's-sâfire*, s. 80; *ed-Dürü'l-menşûr*, VII, 253). Abdüsselâm b. İbrâhim el-Lekânî *sûrun*, içinde ruhları barındıran ve onların sayısınca de-

likleri bulunan bir boru olduğunu ileri sürmüştür (*İthâfû'l-mürîd*, s. 214).

Sûra kaç defa üfürüleceği konusunda da çeşitli görüşler vardır. 1. Sadece Mâtürîdî'nin, sahibini zikretmeden yer verdiği, Kur'an'da bir tek sestən söz edilmesine (Yâsîn 36/49, 53) dayanan görüş sûra yalnızca bir defa üfürüleceği şeklindedir (*Te'vîlât*, III, 578). Elmalılı Muhammed Hamdi, sûra birkaç defa üfürme ile bir tek üfürme ve bir tek sayha arasında herhangi bir çelişkinin bulunmadığını söyler. Zira kıyametin kopması ve yeniden dirilişin Allah için "ol deyip oldurma" tarzında bir anlık iş olması bakımından çok üfürme tek üfürme gibidir (*Hak Dini*, VII, 5316). 2. Sûra iki defa üfürüleceğini söyleyen âlimlerin çoğunluğu, Yâsîn sûresinde (36/49) önce kıyametin kopmasını ifade eden korkunç bir ses, arkasından yeniden diriltme ve inşâ için sûra üflenmesi (36/51), Zümer sûresinde (39/68) sûra üfürülmesiyle bazı istisnalar hariç bütün canlıların öleceği, ardından yeniden dirilişi sağlayacak ikinci bir üfürmeden bahsedilmiş olması, Nâziât sûresinde (79/6-7) kâinatı sarsan bir şeyi ikincinin takip edeceğinden söz edilmesiyle istidlâl etmiş, ayrıca muteber hadis kaynaklarında iki üflemeden bahsedilmiş olmasını da göz önünde bulundurmıştır (Buhârî, "Tefsîr", 39/4; 78/1; Müslim, "Fiten", 116, 141, "Fezâ'îl", 159). 3. Sûra üç defa üfürüleceğini iddia edenler çeşitli sürelerde yer alan nefh-i sûr âyetlerini birleştirmişler ve Ebû Hüreyre'den rivayet edilen uzun bir hadiste üç üfleyiştiren söz edilmesine dayanmışlardır (Kurtubî, *el-Câmi'*, XVI, 216; İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 282). 4. Kâdî İyâz ile İbn Hazm'a nisbet edilen ve sûra dört defa üfürüleceğini ileri süren görüşün, Kur'an ve Sünnet'te böyle bir beyan bulunmamakla birlikte aksine de işaret edilmediği, kıyametin kopmasından itibaren huzur-ı ilâhîye varacak zamana kadar birçok kozmik olayın vuku bulabileceği şeklinde bir akıl yürütmeye dayandığı söylenebilir (Süyûtî, *el-Büdü'rû's-sâfire*, s. 90; Âlûsî, XIX, 31).

Sûra İsrâfîl'in üfürüleceği şeklinde genel bir kabul bulunmakla birlikte bazı rivayetlerde bu iş için iki meleğin hazır beklediğinden (İbn Mâce, "Zühd", 33), bazılarında da İsrâfîl'in sağında Cebrâil'in, solunda Mikâil'in bulunduğu (Ebû Dâvûd, "Hurûf", 1) söz edilmektedir. Nakledildiğine göre Hz. Peygamber'e sûra iki üfleniş arasında ne kadar zaman geçeceği sorulmuş, o da "kırk" diye cevap vermiştir. Râvî Ebû Hüreyre'ye bu rakamla neyin kastedildiği sorulduğunda yıl mı, ay mı yoksa

gün mü kastedildiğini sormadığını ifade etmiştir (Buhârî, "Tefsîr", 39/78; Müslim, "Fiten", 28). Bu rivayete dayanılarak sûra iki üfürüş arasında kırk yıl geçeceği hususu genel kabul görmüştür (Gazzâlî, *ed-Dürretü'l-fâhire*, s. 49; Kurtubî, *et-Tezkire*, I, 287). Kıyametin kopuşu sırasında ölmeyeceği bildirilenlerin (en-Neml 27/87; ez-Zümer 39/68) kimler olduğu hususunda da farklı görüşler ileri sürülmüştür. Mâtürîdî, bunların Allah'ın arşını taşıyan sekiz melek Cebrâil, Mikâil, İsrâfîl, Azrâil, şehidler ve peygamberler olabileceğini, ancak Resûl-i Ekrem'den bu hususta bir beyan gelmedikçe kesin bir hüküm verilemeyeceğini söylerken (*Te'vîlât*, III, 578; IV, 323; V, 232) bazıları bu arada hûrileri, cehennem görevlileri olan Mâlikî ve zebânileri zikretmiş (Âlûsî, XXIII, 28), Lekânî ise bunların dört büyük melek, hûriler ve Hz. Mûsâ olduğunu söylemiştir (*İthâfû'l-mürîd*, s. 214-215).

Herkesin ölümüyle birlikte kıyametin koptuğu kabul edilir. Ancak İslâmiyet'in üç esas halinde özetlenmiş iman konularının üçüncüsü olan âhiret hayatı gerçek anlamda kıyametin kopmasıyla başlar. On âyetle tekrarlanan sûra üflenişin ilki asıl kıyâmeti başlatan kozmik olayı ifade etmektedir. İkinci üfleniş ise bütün insanların ve Allah'ın murat ettiği diğer canlıların yeniden dirilip huzur-ı ilâhîye çıkmalarını hazırlar. Kıyametin bu sahneleri için naslarda yer alan kavram ve tasvirler gayb âlemine ait olup insana hadisenin oluşum şekli hakkında değil, onun hedef ve amacına dair bilgi ve mesajlar verir. Bu noktada insan aklı haber verilenleri çelişkiye düşmeden anlamak, kalp ve duygu âlemi de inanıp ibret almakla görevlidir. Bu sebeple sûrun mahiyeti hakkında kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Ancak ona üflenişin, yani en büyük kozmik değişimin iki merhalede gerçekleşeceği söylenebilir. Dirâyet tefsirinin ilk mümessilini teşkil eden İmam Mâtürîdî'nin gerek bu meselede gerekse diğer gaybî konularda tekrar ettiği gibi sübûtu kesin olan nasların zâhirî-lugat mânalarını kabul etmenin yanında şekil ve mahiyetlerini belirlemekle vakit geçirmemek, mesajlarını alıp onların gereğini yerine getirmeye çalışmak en uygun davranıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "şyh", "nfh" md.leri; Taberî, *Câmi'u'l-beyân* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), Riyad 1424/2003, IX, 339-341; XV, 416-419; XVII, 111-112; XVIII, 131-135; XXIII, 418-420; Mâtürîdî, *Te'vîlâtü Ehli's-sünne* (nşr. Fâtıma Yûsuf el-Hiyemî), Beyrut 1425/2004,

II, 134; III, 577-578; IV, 206, 207, 323-324, 562, 571; V, 231, 232, 312, 374; Gazzâlî, *ed-Dürretü'l-fâhire* (nşr. M. Abdülkâdir Ahmed Atâ), Beyrut 1407/1987, s. 47, 49-50; a.mlf., *İhyâ'ü 'ulûmî'd-dîn*, Kahire 1968, IV, 635-636; Zemahşerî, *el-Keşşâf* (Kahire), III, 325-326; IV, 151, 212; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, Beyrut 1411/1990, VII, 35-36; XXI, 146; XXII, 98-99; XXIII, 3, 106, 188-189; XXVI, 76-79; XXVII, 16-17; XXX, 95; XXXI, 10; Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi'* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî v.dğr.), Beyrut 1427/2006, VIII, 430-432; XI, 370; XII, 134; XV, 88-89; XVI, 216-219; XVII, 460-462; a.mlf., *et-Tezkire fî ahvâli'l-meutâ ve umûri'l-âhire* (nşr. Ebû Süfyan Mahmûd b. Mansûr), Medine 1417/1997, I, 259-266, 277-288; Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), Cize 1998, XIX, 303-314; a.mlf., *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-'azîm* (nşr. Sâmî b. Muhammed es-Selâmî), Riyad 1418/1997, III, 281-284; V, 200, 315, 495; VI, 216-217, 581; VII, 116-117, 400; VIII, 211, 264-265, 304-305; Süyûtî, *el-Büdü'rû's-sâfire* (nşr. Ebû Abdullah M. Hasan eş-Şâfi), Beyrut 1416/1996, s. 66-68, 75-90; a.mlf., *ed-Dürretü'l-menşûr*, Beyrut 1403/1983, III, 297-298; VI, 384; VII, 61-63, 249-257; VIII, 327-328, 406; Abdüsselâm b. İbrâhîm el-Lekânî, *İthâfû'l-mürîd*, Kahire 1375/1955, s. 214-215; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, VII, 191; XV, 44-45, 260; XVII, 64; XIX, 30-31; XXIII, 27-31; XXIX, 43-45; Reşîd Rızâ, *Tefsîrû'l-Menâr*, Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rîfe), VII, 531-532; Elmalılı, *Hak Dini*, V, 3707-3708, 3710, 4137; VII, 5316-5321, 5452, 5556; Adil Bebek, "Mâtürîdî'nin Kelâm Sisteminde Âhiret İnancı", *Mûlûd*, sy. 19 (2000), s. 17-19.

ADİL BEBEK

□ TÜRK EDEBİYATI. İslâm inancına göre İsrâfîl'in en önemli görevi sûra üflemesidir. Âyet ve hadislerde nefir, nâkûr gibi isimlerle anılan bu boruyu üfleme görevi sebebiyle İsrâfîl dinî ve edebî metinlerde "melekû's-sûr, sâhibû's-sûr, sâhib-i nefir / nâkûr" gibi sıfatlarla anılmış, sûr ise daha çok "sûr-ı İsrâfîl / Sirâfîl, sûr-ı mahşer, sûr-ı haşr, sûr-ı kıyâmet" vb. tamamlamalarla yer almış, üfleme, çalmak, vurmak gibi fiillerle birlikte zikredilmiştir. Nesîmî'nin, "Çalındı kıyâmetin nefiri / Ey sağır işitmedin safırı // Haşrin günü geldi uykudan dur (kalk) / İnanmaz isen gözünü aç gör // Sûr ünün işitmedi kulağın / Taındı (kaydı) bu köprüden ayağın" beyitleri bu tür kullanımlara örnek gösterilebilir. Yazıcıoğlu Mehmed'in *Muhammediyye*'deki, "Sûru demişti Resûlullah kim ol bir nûrdur / Şekli boynuz şeklindedir eyle bu söze itikâd" beytinde ifade edildiği gibi bu borunun boynuz şeklinde ve başka edebî metinlerde zikredildiği üzere kırmızı mercandan yapıldığı kabul edilmektedir. Türk edebiyatında sûrun ayrıca kıyâmet, mahşer, haşr gibi kelimelerle birlikte anıldığı, böylece tenasüp sanatına imkân verildiği görülmektedir.